

LA INSTITUCIONALITZACIÓ DEL PAPER DEL MESTRE DINS L'APARICIÓ DEL SISTEMA EDUCATIU BURGÈS: ESTUDI DEL CAS DE MALLORCA (1)

Bernat Sureda Garcia

INTRODUCCIÓ

És coneguda per a tots la dificultat en què es troben els historiadors a l'hora de clarificar el procés de transició entre l'Antic Règim i el sistema burgès, en el cas de l'Estat Espanyol. Aquesta dificultat es manifesta a l'hora de definir conceptes com a burgesia, capitalisme, liberalisme, etc., conceptes que prenen en el cas de l'Estat Espanyol, una significació molt diferent que en la resta dels Estats europeus. No es pot parlar tampoc, en el nostre cas, d'un model únic que expliqui aquesta evolució a tot l'Estat. Els intents que en aquest sentit s'han fet, en els millors dels casos no han servit i en altres han creat una confusió difícil de superar. Molt més aclaridores són les interpretacions plurimodels que assenyalen, expliquen i posen de relleu les diferències de creixement entre les diverses zones de l'Estat Espanyol. Una altra de les dificultats és la manca d'estudis monogràfics i sobretot d'aquells que en criteris metodològicament correctes, analitzin l'articulació entre els nivells econòmics i els ideològics.

Gairebé sempre els historiadors de l'educació han vist aquesta problemàtica com una cosa estranya a les seves preocupacions. En el meu entendre ja és ben hora de que els que ens dediquem al camp històrico-educatiu, tinguem present a l'hora d'emprendre les nostres investigacions, la problemàtica general de la investigació històrica. Cal obrir el nostre camp d'estudi al més variat ventall d'investigadors, per tal d'assolir una visió interdisciplinària del fet educatiu, però cal també orientar les nostres investigacions i aportar les nostres conclusions en el marc de l'historiografia general. El fet educatiu pot donar molta llum a l'hora d'entendre una dinàmica històrica determinada. Per això vull orientar aquesta comunicació, analitzant l'institucionalització del paper del mestre i la seva figura des de finals de la Il·lustració fins a la creació de l'Escola Normal de Mestres, dins el context més general de la transició entre la ideologia d'Antic Règim i la liberal burgesa.

EL MESTRE I EL SISTEMA EDUCATIU LIBERAL-BURGÈS

La figura de l'educador és inseparable del concepte d'educació institucionalitzada. Tan prest com parlem d'institucions educatives ho hem de fer també de l'educador. Però es pot dir que la figura del mestre d'ensenyament primari, tal com ara es concep, té un moment d'aparició històrica. Aquesta aparició i evolució està lligada a la formació de l'aparell educatiu burgès. Cal dir que quan parlem de mestres, feim referència a persones dedicades exclusivament i professionalment a l'ofici d'ensenyar i lligats a l'ensenyament elemental, amb una formació més o menys especialitzada per a complir la seva funció i amb un paper social que s'anirà configurant al llarg d'un procés històric.

Aquest procés d'institucionalització del mestre està lligat a les transformacions econòmiques, ideològiques i socials que es produeixen al llarg del XIX. L'augment quantitatiu i qualitatiu d'ensenyament sobretot, als nivells elementals, la progressiva organització i estatalització d'aquest ensenyament i la funció que ha de jugar, reclamen una nova figura d'educador. Les seves característiques, que s'aniran configurant progressivament, seran: professionalització, formació especialitzada, consciència de la seva missió, que anirà assumint un to quasi sagrat, prestigi social conseqüent, (elements ideològics necessaris per a justificar i assegurar la seva docilitat i acceptació de la ideologia dominant,) burocratització o funcionalització progressiva, així com esperit de cos. Aquestes característiques es van perfilant clarificant i matitzant al llarg del XIX, fins a trobar en el XX la seva màxima expressió.

En el cas de Mallorca l'estudi d'aquest procés des de finals del XVIII fins a la meitat del XIX ens dona elements per a comprendre la dinàmica històrica a casa nostra.

ETAPA PRÈVIA: L'ÉPOCA DE LA IL·LUSTRACIÓ

A finals del XVIII a Mallorca com a la resta de l'Estat Espanyol es comencen a produir una sèrie de vectors de canvi en el si del sistema educatiu. Cal dir que a Mallorca les idees il·lustrades es difonen entre un nucli molt reduït d'intel·lectuals, units en el grup dels funcionaris borbònics. A casa nostra no es pot parlar de l'existència d'un grup social que col·labori amb ganes i per els seus propis interessos econòmics en la reforma. No es donen les transformacions econòmiques, que provoquen l'esperit reformista entre les classes privilegiades de les zones agràries interiors de l'Estat Espanyol (2). Menys es pot parlar de l'existència d'un grup burgès que pogués sentir-se solidari de les noves idees. El grup il·lustrat mallorquí, és un grup poc articulat i mancat de més consciència de classe, que la seva por a perdre els privilegis rebuts del govern borbònic. Amb aquest grup col·laboren alguns intel·lectuals de més bona fe que capacitat pràctica.

Aquesta naturalesa del grup il·lustrat mallorquí fa que a casa nostra no es generin fórmules innovadores pròpies, sinó que es vulguin aplicar models forans, en la majoria dels casos mancats de capacitat de realització.

La política que segueixen els il·lustrats mallorquins vers els mestres és una bona prova del que fins aquí s'ha dit.

Les minories cultes de l'Illa són ben conscients del baix grau de preparació dels mestres i de l'elevat grau de correlació que existeix entre aquesta manca de preparació i la deficient estructura educativa. L'ensenyament

en la majoria dels casos està en mans dels clergues, seglars o regulars i d'alguns batxillers fracassats, que no saben fer res més que mal guanyar-se la vida fent escola. Els clergues són els únics que poden sobreviure amb el baix salari que es paga. Per això, malgrat els aires secularitzadors i les repetides ordres manant en els ajuntaments la contratació de mestres titulats, la cosa no varia gaire. Els Ajuntaments ofegats per les càrregues impositives, procuren fugir-ne de la contratació de mestres per no pagar els sous. Per altra part els mestres són pocs i no sempre es troben persones amb títol que vulguin anar a un poble a ocupar una plaça. Els pocs mestres titulats no es mouen de la ciutat on és més fàcil trobar alumnes que paguin i treure's un sou decent (3). És també "rara avis" els que dominen bé el castellà i que per tant puguin complir amb les ordres de que s'ensenyi en aquesta llengua. Poca cosa poden fer les minories rectores de la societat mallorquina.

L'obsessió castellanitzadora fa veure a alguns una solució: importar mestres de castellà. Per això, en el que és un exemple de la mentalitat dels funcionaris borbònics establerts a Mallorca, l'Intendent de l'Audiència escriu al Governador del Consell de Castella que el que falten a les Illes són:

"...Escogidos maestros de primeras letras que bien dotados vengan de las provincias de Castilla a enseñar nuestra lengua matriz a bien escribir y recibir buenas impresiones para adquirir gusto a los estudios y entrar con deliciosa ambición a las ciencias" (4).

La realització d'aquest projecte és desaconsellada per al Fiscal de la mateixa Audiència (5). Els motius que dóna són ben interessants. En primer lloc l'illa no pot pagar l'elevat cost que això comportaria. Era impossible elevar en aquells moments les càrregues fiscals ja de si molt elevades. Sorgiria també un problema de difícil solució. Els mestres castellants desconixerien la llengua de Mallorca i per tant no es podrien entendre amb els seus alumnes. Li pareix també difícil que els mestres arribats de Castella puguin aprendre la llengua del país; "Porque el común de los que se dedican a este ejercicio no es muy instruido" (6). Ja es pot veure quina opinió en té dels que es dediquen a la professió.

L'idea d'anar a cercar mestres castellans tornarà a sortir repetida en un altre informe, aquesta vegada del Síndic Personer de l'Ajuntament de Ciutat, l'any 1789:

"Siempre han repugnado estos naturales hacer venir maestros castellanos, suponiendo que en Mallorca los hay de muy buenos, puede ser; pero hasta ahora no se han visto salir a la luz" (7).

L'any 1802 la Sociedad Económica Mallorquina" escriu una carta a la de Madrid per tal de contractar, en aquella ciutat, algun mestre, per cobrir dues places que té vacants a les seves escoles de primeres lletres. (8).

La posició de les minories mallorquines i sobretot dels funcionaris borbònics es mou en una dinàmica de despreci profund vers el poble mallorquí. Mallorca és en aquests moments una colònia, fiscalment explotada pel govern central. Les minories cultes autòctones quan no col·laboren, mantenen una postura de reacció tan tímida que no es nota. L'Església és l'única institució que defensa, pels seus interessos la llengua del poble (9). El despreci vers la cultura i la llengua del país és tan manifest que l'Intendent acaba l'informe abans comentat amb aquestes paraules:

"Desterrado el sensible barbarismo que se experimenta, y conciliado por este camino, más inclinación de estos naturales a los que pasamos el mar para dirigirlos y tratarlos" (10).

Es pot dir que el pensament educatiu il·lustrat, i molt concretament a casa nostra, es mou encara dins les fórmules d'Antic Règim. L'educació és obra de caritat. Es cerquen solucions provisionals immediates i parcials a les deficiències que s'observen. L'Estat no ha assolit encara la seva funció educadora, ni es pensa encara en una estructura global, orgànica i sistemàtica.

EL DESENVOLUPAMENT D'UNA IDEA

Els primers trenta anys del segle XIX són a Mallorca una continuació de l'estructura econòmica anterior. Com assenyala Bartomeu Barceló, el XIX, comença a la nostra illa, sota un signe negatiu, crisi econòmica, epidèmies, etc. (11). Malgrat aquesta situació es produiran una sèrie de factors que cal ressenyar i que faran fins a cert punt canviar la mentalitat i preparar canvis més profunds en el camp de l'ensenyament.

La guerra contra el francès i la situació no bèl·lica de la Illa provoca la vinguda d'un gran nombre de persones, partidaris uns, contraris els altres, a les idees constitucionals. La polèmica s'enceta i arriba a tenir una gran força i virulència. Els liberals mallorquins deixen sentir la seva veu (12). Els mestres establerts a la ciutat, veuen augmentada la competència per un gran nombre de persones que ofereixen els seus serveis com a mestres per tal de poder sobreviure. L'any 1812 tres dels nostres titulars de la ciutat envien una carta a l'Ajuntament per tal d'exigir l'aplicació dels decrets que manen que no es pugui obrir escola sense tenir l'oportú títol (13). Com es pot veure aquest reclamació demostra que els mestres comencen a tenir un cert esperit de cos i s'uneixen per a la defensa dels seus interessos. Malgrat la reclamació les autoritats il·leques mantenen una postura tolerant. La falta de mestres en els pobles recomana no ésser excessivament escrupulosos amb la titulació (14). Aquestes reclamacions, a partir d'aquest moment es repeteixen sovint, i es produeixen denúncies contra mestres no titulats (15).

A l'època del Trienni Constitucional, la postura de les autoritats es torna més inflexible i es mana tancar totes les escoles que no tinguin mestre titulat (16). Però possiblement aquesta mesura va més dirigida vers les ordres religioses que no cap els mestres.

Un altre dels fets que té influència en aquesta època, és la introducció de nous mètodes didàctics. L'any

1816 en Francisco Woitel que havia estat director del "Instituto Pestalozziano de Madrid" es troba a Mallorca realitzant estudis d'Història Natural i coneix a n'en Nicolau Pons, mestre de primeres lletres, amb el que manté converses (17). En Pons estimulat per aquestes converses introduirà a la seva escola alguns elements del mètode del pedagog suís, però ben prest s'adona de la impossibilitat d'aplicar un mètode tan complex sense conèixer-lo més que de parlar amb en Woitel i de llegir algunes coses sobre el mètode (18). Poc abans de 1820 l'inquiet Pons, coneix el Mètode Lancaster i el combina amb els elements de Pestalozzi que coneixia. Les seves experiències reben l'any 1820 el recolzament de la Diputació que li encarrega la direcció d'una escola (19). Per aquesta època el parèntesi constitucional afavoreix la difusió del mètode d'ensenyança mútua i es creen altres escoles a ciutat i a Felanitx (20). No per això queda oblidat el mètode de Pestalozzi que segueix tenint ressò entre els cercles cultes. El "*Diario Patriótico de la Unión Española*" de Ciutat, publica el dia 5 de novembre de 1823 una nota en la que s'anuncia un curs de lletgir i escriure amb el mètode de Pestalozzi (21).

Encara que la difusió dels mètodes nous, per manca de recolzament oficial, quedi congelada en el final de l'època constitucional, aquests són ja ben coneguts entre els cercles dedicats a l'ensenyament. Les experiències innovadores, no han fet canviar gaire l'estat de l'ensenyament, però alguns mestres han pres consciència de la seva manca de preparació. Aquest estat d'ànim es manifesta en el fet que Pons, devers el 1821 es traslladi, pagant de la seva butxaca i aprofitant unes vacances, a Barcelona per veure com s'apliquen en aquella ciutat els nous mètodes (22).

Cal fer esment a aquest fenomen que demostra els inicis de la consciència professional dels mestres a Mallorca. Es pot veure també, com els intents renovadors en aquesta primera època del XIX no superen tampoc l'estadi de mesures parcials i fraccionàries. Es vol suplir les deficiències del sistema, introduint els mètodes de més fama en aquell moment. Malgrat que l'Informe Quintana dibuixà un sistema global i estructurat, els liberals de l'època constitucional, mancats de força i temps suficient per a introduir reformes més profundes, recorren en el sistema mutu. Un sistema que a més d'estalviar mestres, no reclama d'ells cap preparació especial. A aquesta època es comença a difondre la idea de que no basta amb això, cal formar bons mestres abans d'introduir nous mètodes. És necessari construir l'edifici abans de pintar les parets (23).

A Mallorca, a partir de 1830, i seguint els estudis del professor Barceló (24), es pot parlar d'una recuperació de l'economia mallorquina. L'any 1829 acaba la guerra colonial i es reemprèn el comerç amb les Antilles. L'any següent, la conquesta d'Alger pels francesos, conjurà el perill dels corsaris a les aigües mediterrànies. Políticament, el començament l'any 1833 de la regència de Maria Cristina, obrí les portes a una època d'afirmació liberal. Tots aquests factors es deixen sentir en el pla educatiu. A l'Illa ens trobam amb una època de tranquil·litat política que les revoltes carlines no poden destorbar, és també una època de creixement econòmic. El nombre d'escoles augmenta i els governants illencs són més sensibles i atents que mai als problemes de l'ensenyament. L'any 1834 un qüestionari que es passa a totes les escoles, posa de relleu l'existència a ciutat de 22 escoles d'ensenyament primari regentades per 14 mestres dels quals tan sols un no té títol real. Hi ha també escoles als convents dels Trinitaris, Franciscans i Jesuïtes que seran expulsats a l'any següent (25).

A l'any següent els comissionats d'instrucció pública del Partit de Ciutat, escriuen els resultats d'una visita d'inspecció a les escoles de Palma:

"Después de esta mirada general, pasando revista a las escuelas en particular, empezarán los comisionados por las que existen en los conventos y procurarán ser breves porque anhelan salir pronto de la situación incómoda y forzada en que se hallan al tener que manifestar innumerables defectos de estas enseñanzas, que pudieran ser las primeras pero que son en realidad las más abandonadas. (...).

En las escuelas de particulares al contrario, cualquiera sea el número de alumnos y la extensión de las enseñanzas, se observa siempre cierto orden y arreglo, se nota bastante emulación y en pocas solamente se deja de advertir ensayos de algún método moderno (26).

Encara que la posició liberal dels informants i la seva intenció de desprestigiar l'educació impartida per les ordres religioses sigui massa manifesta, no deixen d'ésser significatius els elogis dirigits vers els mestres de les escoles particulars.

A principis de l'any 1836 es produeix la inauguració de l'Institut Balear de segona ensenyança que sens dubte degué ésser un poderós estímul per a tots aquells que es dedicaven en el camp de l'ensenyament elemental.

Als locals que havien deixat buits els jesuïtes es creen l'any 1835 i subvencionades per l'Ajuntament de Ciutat dues escoles encarregades als mestres Pons i Francesc Riutord. A aquestes escoles s'aplicarà el mètode d'ensenyament mutu i a elles podran assistir els mestres de poble que ho desitgin per tal d'aprendre el mètode i aplicar-lo després als seus pobles (27).

Durant aquests anys es comença a notar a nivell oficial la influència dels intel·lectuals liberals, retornats de l'exili. Encara que en un principi pareix que es torna a impulsar el sistema mutu per a suplir la manca de mestres, ben prest i a mesura que els retornats comencen a prendre posicions de poder, es capgira la política i es va cap a mesures més profundes (28). El 1836 es publica el "*Plan General de Instrucción pública*". En aquest pla es forja el que serà la figura del mestre dins l'estructura d'un nou sistema educatiu; formació especialitzada, que impartiran les Escoles Normals que es crearan, sous fixos, vivenda per ells i les seves famílies, declaració explícita de l'honorabilitat del càrrec... (29).

L'any 1837 en Nicolau Pons i en Francesc Riutord sol·liciten de la Diputació de les Balears que els subvencioni un viatge d'estudis a París i a Londres per tal de veure en aquests països l'aplicació dels nous

mètodes i el funcionament en general de l'ensenyament elemental. Ells mateixos estan anomenats per assistir, d'acord amb la circular de 16 de febrer de 1835, a la "Escuela Normal Central de enseñanza mutua" creada l'any 1834 a Madrid. Malgrat el nomenament, restaven encara a Mallorca sense ésser reclamats pel govern central. Els diners de les despeses que ocasionaria el viatge i la seva estada a Madrid eren ja destinats i la Diputació va veure amb bons ulls aquesta iniciativa (30).

Els mestres mallorquins visitaren les escoles normals de París i Londres. Una vegada tornats a l'illa informen del què han vist. Els punts fonamentals del seu informe són els següents:

- a) Als països visitats, l'ensenyament elemental no es dona de forma unitària, com es fa a l'illa, sinó de forma graduada. Per primera vegada es parla a casa nostra d'ensenyament graduat, un ensenyament graduat que no s'introduirà de forma oficial fins ben entrat el segle XX.
- b) L'educació que es dona a les dones, és la mateixa que aquella que s'imparteix en els homes. A Mallorca l'educació de les nines es reduïa a les arts de la costura. Per això la paraula "costura" ha quedat en el llenguatge popular com a sinònim d'escola.
- c) Els viatgers se n'adonen també de què el mètode d'ensenyament mutu no és ja el més corrent i que en el seu lloc es comencen a difondre el simultani i el mixte, encara no conegut a Mallorca.

En Pons i en Riutord, descobreixen també i així ho fan saber a la Diputació, la importància de la gimnàstica i la música a l'ensenyament elemental. Descriuen també, el que anomenem "salas de asilo para niños de ambos sexos de 2 a 7 años" referint-se possiblement a les llars d'infants o escoles de pàrvuls (31).

Com es pot veure va ésser aquest un viatge ben aprofitat. Els mestres mallorquins tenien el seu primer contacte directe amb el que era la pràctica pedagògica a l'estranger. En Pons i en Riutord, són ja professionals de l'ensenyament preocupats per la seva feina i per la seva formació. El 1839 es crea a Madrid la "Escuela Normal Central". Radicalment diferent en els assaigs anteriors. Aquesta escola no és ja un lloc per anar a veure aplicar un mètode determinat. Les finalitats queden ben de relleu en aquestes paraules del que va ésser el seu director i màxim inspirador, Pablo Montesino:

"Las escuelas de que vamos a tratar no son las que últimamente se titulaban entre nosotros escuelas normales, ni aún lo que en nuestro idioma expresa la palabra *normal*. Mejor les convendría el nombre de *seminario de maestros*, y así se llama en efecto muchas veces cuando se quiere significar con precisión el verdadero objeto". I continua més endavant "Se deja discurrir que estas escuelas deberán estar organizadas de manera que puedan hacer el servicio para que se destinan, suministrando los conocimientos necesarios para la enseñanza, y fomentando las disposiciones convenientes en el individuo para el ejercicio de una profesión, en que no son tanto las doctrinas como los actos, la ciencia como la conducta, ni aún el consejo como el ejemplo, lo que se requieren en el profesor" (32).

El dos mestres mallorquins que havien sortit a l'estranger són reclamats a Madrid per tal d'ensenyar a aquella escola central les seves experiències. A les Actes de la Diputació, sessió del dia 21 de març de 1839 es pot llegir:

"Los alumnos comisionados a París y Londres son solicitados por la Escuela Central de Madrid por si pudiesen ser útiles en la capital, la Diputación señala que actualmente estos maestros están dirigiendo las escuelas que la diputación les ha encargado y que no se les puede obligar a viajar a Madrid" (33).

La Diputació de Balears gelosa dels seus mestres no està tampoc disposada a gastar massa diners en viatges. Aquests dos mestres mallorquins i alguns pocs més són excepció entre el magisteri de l'illa però la diferència entre ells i els que es dedicaven a l'ensenyament a finals del XVIII és massa gran per no poder-se interpretar històricament com a molt significativa.

L'any 1841 s'inaugura a Palma el Convent de la Consolació la primera escola de pàrvuls i l'any següent l'Escola Normal de Mestres de les Balears que comptaria entre els seus professors a Francesc Riutord.

CONCLUSIÓ

Cal posar de relleu la significació del fet de que en sis anys sorgissin a Mallorca fenòmens educatius tan importants com són: La creació de l'Institut Balear, el viatge d'en Pons i en Riutord, la creació de la primera escola de pàrvuls i la inauguració de l'Escola Normal de Mestres. La importància i significació d'aquests fenòmens fa pensar en un conjunt de vectors que actuen i transformen la societat mallorquina. Un altre cop els fenòmens educatius han posat de relleu l'existència d'una dinàmica històrica que en aquest cas obri a Mallorca les portes de l'època contemporània.

NOTES

- (1) Aquest tema va ésser tractat a les darreres "Jornades d'Història de l'Educació que tingueren lloc a Lovaina el setembre de l'any passat i que són comentades per Pere Solà al seu article "Nuevas corrientes en la Historia de la Educación" Cuadernos de Pedagogía n. 65, maig 1980, pàgs. 66-69.
- (2) Es pot veure el model proposat per G. Anes "Las crisis agrarias en la España moderna", Ed. Taurus, Madrid 1969. Del mateix autor "Economía e Ilustración en la España del siglo XVIII" Ed. Ariel Barcelona 1969.
- (3) Es pot veure aquest tema més àmpliament tractat en el meu article "Reformisme il·lustrat i educació elemental a

- Mallorca" (1775-1835). Publicat en el llibre "L'Educació a Mallorca: Aproximació històrica" Ed. Moll. Palma de Mallorca, 1977, pàgs. 11-38.
- (4) "Informe del Intendente sobre la necesidad que hay en esta isla de maestros castellanos de primeras letras". 9 de març de 1777. Arxiu Històric de Mallorca (A.H.M.) Sec. Real Acord. 1977. n. 30.
 - (5) "Informe del fiscal de la Audiencia sobre la necesidad de maestros castellanos" 22 de febrer de 1778 A.H.M. Sec. R.A. 1777 n. 30. Es pot veure l'expedient complet a l'Arxiu Històric Nacional, Sala de Consejos, Escribanía de la Corona de Aragón. Exp. n. 10.
 - (6) Idem.
 - (7) "Informe del Síndico Personero del Ayuntamiento de Palma sobre el estado en que se halla la enseñanza primaria en la ciudad". 30 de noviembre de 1789. A.H.M. Sec. Audiencia Llig. XX, n. 1.791.
 - (8) S.E.A.P. Acta de la sessió del dia 25 de març de 1802. A.H.M. Tom. VI.
 - (9) Veg. Llopart, G. "La Real Cédula de 1768 sobre la difusión del castellano y su repercusión en la Diócesis de Mallorca" Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana. Tomo XXXIII (1965) pàgs. 357-379.
 - (10) "Informe del Intendente..." Opus. cit.
 - (11) Barceló Pons, Bartomeu "El segle XIX a Mallorca" O.C.B. Palma. pàgs. 9 i ss.
 - (12) Veg. Díaz de Castro, F.J. i altres "Los orígenes de la prensa política en Mallorca" (1812-1814) Mayurqa n. 16, pàgs. 309-345.
 - (13) Actes municipals. Dia 9 de desembre de 1812. A.M.P.
 - (14) Actes municipals. Dia 23 de maig de 1813. A.M.P.
 - (15) Vegi's A.H.M. Sèrie A. Llig. 92, n. 5 (1817) i també A.M.P. Llig. 855 n.º XV (1821).
 - (16) Vit. "Sobre que se suspendan las clases por aquellos maestros que no tengan título" 1821 A.M.P. Llig. 859 n.º II.
 - (17) D'aquest viatge ens dona notícia en MORF, H. "Pestalozzi en España" J. Lozano, Madrid 1928, pàg. 46. Vegi's també "Informe que hace la comisión de instrucción pública del Ayuntamiento de Palma, sobre el método de enseñanza de Lancaster y sus progresos" Palma 1838. A.M.P. Llig. 925 n.º VI.
 - (18) Vit. el mateix informe esmentat a la nota anterior.
 - (19) Vegeu Actes de la Diputació. Sessió del dia 3 d'octubre de 1820. També "Varios documentos para la formación de los pliegos trimestrales correspondientes a la sección de Instrucción Pública" Palma 1821-1822. Concretament el que correspon al març de 1821. En aquest es conta un informe sobre la forma com en Pons combina el mètode de Lancaster amb el de Pestalozzi. Referent en aquest tema es pot també consultar Colom, A. J. "Las escuelas de primeras letras de Palma (1800-1850)" Perspectivas pedagógicas n. 39 (1977) pàgs. 293-300.
 - (20) Vegi's Bauxa y Adrover, C. "Història de Felanitx" Imp Reus Felanitx. 1923. Tomo IV, pàgs. 129-130.
 - (21) "Diario Patriótico de la Unión Española" 5 de noviembre de 1823, pàg. 4.
 - (22) Vegeu "Informe... sobre el método de enseñanza de Lancaster" Opus cit. pàg. 25.
 - (23) No crec que es puguin atribuir solament a l'oposició que els mestres del país mantenen contra els nous mètodes, les repetides afirmacions en el sentit de que cal millorar la situació i la preparació dels mestres abans d'introduir nous mètodes. Vegeu Naharro, Vicente "Arte de enseñar a escribir cursivo y liberal inventado por D. Vicente Naharro" Imp. de Vega y Cía. 1820 veure la introducció. També Díaz Manzanares, José "Nulidades de la enseñanza mutua por Lancaster comparada con los sistemas españoles por..." Imprenta de Fermín Villalpando. Madrid, 1821, pàg. 29.
 - (24) Barceló Pons, B. Opus. Cit. pàg. 19.
 - (25) A.M.P. Llig. 922, n. 7.256.
 - (26) Reproduït a Llabres Bernal, J. "Noticias históricas de Mallorca, siglo XIX" Tomo III, Palma de Mallorca, 1959, pàg. 556.
 - (27) A.M.P. Llig. 925 n. VI.
 - (28) És aquesta una època molt poc estudiada a nivell de política educativa oficial. Es pot consultar per la informació que dona l'article de Anton Matas, Isabel "La primera Escuela Normal de Maestros del Estado Español" En "Evolución histórica de la Educación en los tiempos modernos" Instituto San José de Calasanz de Pedagogia. C.S.I.C. Madrid, 1950. Sobretot les pàgs. 11-17.
 - (29) El "Plan general de Instrucción pública" aprovat per decret de 4 d'agost de 1836 es troba reproduït s "Historia de la Educación en España" (Textos y documentos). Tom. II. Ministerio de Educación y Ciencia, Madrid, 1979, pàgs. 118-144. Vegeu la referència als mestres màgs. 121-122.
 - (30) Actes de la Diputació de Balears, sessió del dia 30 de març de 1838.
 - (31) Actes de la Diputació de Balears, sessió del dia 26 de novembre de 1838.
 - (32) Montesino, Pablo "Escuelas normales, su objeto principal, su organización, medios y modo de establecerla, ventajas que deben resultar de su establecimiento" Boletín Oficial de Instrucción Pública. Tom. I (1841) pàgs. 83-84.
 - (33) Actes de la Diputació de Balears, sessió del dia 21 de març de 1839.
 - (34) Vit. Gamundi, Pedro "La enseñanza en Baleares hacia 1850" El Magisterio Balear. Palma de Mallorca 18 de mayo de 1901. n. 20, pàg. 181.